

1. vzorec

Koncentracija znotraj že obstoječega prostora in povečanje pomena do sedaj za rekreacijo manj primernih delov krajine

Z rekreacijo obremenjenih, ekološko občutljivih predelov ne smemo širiti. Da bi to širitev preprečili, lahko ali povečamo koncentracijo na dosedanjih površinah ali pa povečamo primernost neke druge krajine ali dela krajine za rekreacijo.

2. vzorec

Opazovanje preobremenitev rabe prostora in njihovih učinkov na življenjski prostor

Prepletanja znotraj naravnega ravnovesja, vsota različnih oblik namenske rabe krajine in prevelike zahteve različnih športnih vrst ne pustijo pripisovati krivde enemu samemu dejavniku. Da bi stanje izboljšali in rešili konflikte, je treba v vedno večji meri uporabljati diferencirane posnetke dejanskega stanja in kompleksno načrtovati.

3. vzorec

Izravnava med konkurenčnimi vrstami športa oziroma rekreacije

Za varstvo narave in krajine je potrebna tudi medsebojna izravnava med konkurenčnimi vrstami športa in oblikami rekreacije, ki se med seboj obremenjujejo. Tako se bomo izognili povečanju zahtev in obremenitvi krajine.

4. vzorec

Zmanjšanje prometnih obremenitev

Analiza in izboljšanje stanja v prometu z organizacijo izletniških skupin ob upoštevanju, da mnoge vrste športa zahtevajo precej opreme.

5. vzorec

Pospeševanje okoljskega izobraževanja in širjenje informacij o okolju

Da bi premagali precejšnjo odtujenost modernega človeka od narave, moramo na različnih nivojih ponuditi možnost, da športnik ali rekreativec izve čim več o krajini, o njeni zgodovini, njenih posebnostih, o rastlinskem in živalskem svetu in o športnih aktivnostih, primernih za okolje.

6. vzorec

Pospeševanje socialno neškodljive športne ponudbe in ponudbe za prosti čas

Pospeševanje socialno neškodljive športne ponudbe in ponudbe za prosti čas ima posreden vpliv na učinke teh dejavnosti na naravo in okolje.

Povzetek

Različne kategorije zavarovanih območij v Nemčiji lahko prispevajo k varstvu vrst in narave le takrat, kadar so zahteve o rabi prostora izravnane. Rekreacija igra odločilno vlogo zlasti v krajinah, bogatih z gozdovi. Šest vzorcev podaja načela za rešitev problema.

(Prevedel: Ignacij Pišlar)

GDK: 907.1 + 907.2 : (497.12 Triglavski narodni park)

Rekreacija v naravi - načela varstva narave in možnosti za rekreacijo v Triglavskem narodnem parku¹

Martin ŠOLAR*

1 REKREACIJA (TURIZEM)

Razmerje med delovnim in prostim časom se je v zadnjih sto letih bistveno spremenilo v korist slednjega. To je bila vzpodbuda za razvoj turizma, ki je lahko prestopil okvire ekskluzivnosti za redke izbranec

in postal dejavnost, dostopna širokim množicam. Masovni turizem je doživel vzpon sredi petdesetih let, zimski turizem pa dobrih 10 let kasneje. Naslednji vrhunec je sledil po letu 1980, ko so začele množice iz močno urbanih predelov iskati zdravo in prijazno okolje vsaj v prostem času. Na močan razmah turizma je vplivala predvsem povečana rast mestnega prebivalstva, višji življenjski standard, več prostega časa in izboljšanje transportnih povezav.

* M. Š., univ. dipl. inž. gozd., Triglavski narodni park, Bled, SLO

¹ Prispevek je bil predstavljen na strokovnem večeru Rekreacija v gozdu (naravi) - problemi in rešitve, 4. 2. 1999 na Bledu

Iz domače in tuje prakse

Turizem je postal ena najmočnejših gospodarskih dejavnosti. Ocenujejo, da letno po vsej Zemlji na krajših ali daljših razdaljah potuje in zapolnjuje svoj prosti čas preko 550 milijonov turistov. Od tega jih slaba petina odpade samo na Alpe. Alpe so zaradi zelenih površin (gozdovi, pašniki, travniki) in vodnih virov srce in duša Evrope. V alpskem prostoru živi 11 milijonov ljudi. Letno obišče Alpe več kot 100 milijonov obiskovalcev. Z naraščajočo množičnostjo so se pokazale tudi neprijetne plati hitrega razvoja tako v naravnem kot v socialnem okolju. Lokalne skupnosti so le redko imele koristi od turizma. Zaradi doseljavanja se je začel rušiti tradicionalen odnos do kulturne krajine, ki je do tedaj omogočal krhko ekološko ravnotežje. Z večanjem turističnih centrov je naraščala onesnaženost zraka, tal in vode, prav tako pa se je povečal tudi hrup in vnos nemira v naravno okolje. Turistična infrastruktura in razne oblike rabe prostora za rekreacijske namene so dodatno obremenjevale ekosisteme, v katerih so se začele odvijati tudi dramatične globalne spremembe (kisle padavine, spremembe klime, povečano UV-sevanje ...). Postalo je jasno, da je masovni turizem velika nevarnost za občutljive naravne predele.

Cela vrsta turistično rekreacijskih dejavnosti je vezana na naravno okolje. Občutljivost in ranljivost naravnega okolja ter močan razvoj športno-rekreacijskih aktivnosti nas postavljata pred vprašanje: Kje so meje med zavestnimi, odgovornimi dejanji človeške družbe in naravo? Novi materiali in tehnologije ter socioekonomske spremembe so ob že uveljavljenih klasičnih rekreacijskih dejavnostih v naravno okolje pripeljali vrsto tako imenovanih alternativnih rekreacijskih dejavnosti: gorsko kolesarjenje, jadralno padalstvo, rafting, kanjoniranje in še bi lahko naštevali. Športno-rekreacijske dejavnosti delimo na klasične in nove alternativne. Predvsem pri slednjih opazimo vse več brezobzornosti do narave in ostalih uporabnikov prostora (lokalno prebivalstvo, drugi obiskovalci ...). Nove alternativne dejavnosti omogočajo bolj neposreden stik z naravo, to pa ob množičnosti pomeni grobo poseganje v doslej najbolj mirna in neobremenjena območja.

Kaj sploh žene ljudi v naravo, kakšni so motivi za rekreacijo v naravi? Motive, želje in nagibe, zaradi katerih se ljudje ukvarjajo z rekreacijo v naravi, lahko delimo na:

1. Fizične (telesne) motive:

- rekreacija, želja po fizični regeneraciji (obnovi fizičnih moči),

- zdravljenje, želja po zdravljenju, okrevanju ali celo preprečevanju obolelosti (živeti zdravo pomeni živeti z naravo),
- šport: gre za nagib, kjer je v ospredju krepitev telesnih moči;

2. Psihične motive:

- rekreacija, kjer je v ospredju regeneracija duševnih moči,
- beg v naravo, beg iz civilizacije, iz vsakodneвне izolacije;

3. Statusnoprestizne motive:

- rekreacija zaradi osebnih priznanj ali statusnega položaja (moderno se je ukvarjati z neko vrsto rekreacije).

V tej grobi členitvi motivov za rekreacijo v naravi vsak z lahkoto najde sebe, pri veliko ljudeh nastopa več motivov hkrati. Zato se res ni čuditi množicam, ki jih predvsem ob koncu tedna vidimo v naravi.

2. MOŽNE OBREMENTITVE ZARADI REKREACIJE

Težnje povzročajo razvoj, glavni problem razvoja pa so skoraj praviloma obremenitve. Rekreacija je dejavnost, ki za svoj obstoj terja naravne in kulturne pokrajinske dobrine. Vse več je rekreacijskih oblik, ki so povezane s pokrajinsko privlačnostjo, ustreznostjo ali kakšno drugo naravno danostjo. Z razvojem, ki lahko uniči ali degradira pokrajino do te mere, da leta ne more več vsebovati rekreacijske funkcije, se avtomatično zapirajo vrata za rekreacijo v takem prostoru. To pomeni, da je razvoj in z njim obvezno povezano prostorsko načrtovanje rekreacije nemogoče brez varovanja in vzdrževanja določenih pokrajinskih struktur.

Dilema vsakogar, ki se nameni v naravi preživljati svoj prosti čas, bi morala biti v tem, da med rekreacijo in ogrožanjem narave ni jasno začrtane meje. Ljudje ne maramo dilem, zato na ogrožanje narave hitro pozabimo. Tu se seveda takoj pojavi vprašanje, kakšno sploh je ogrožanje narave s strani rekreacije in ali ni to le goča izmišljotina nekih "natur histerikov". Poudariti moram, da so okoljski problemi in obremenitve, povezani z rekreacijo, res zanamajjivi v primerjavi z velikimi globalnimi ekološkimi problemi. Tople grede, kislega dežja in problemov z entropijsko nerazumljivo računico rekreativci niso zakrivilili in tega tudi ne bodo rešili. Menim pa, da je potrebno prav na vseh področjih

prispevati k varovanju in ohranjanju naravnega okolja, zato je tudi področje možnih obremenitev in konfliktov zaradi rekreacije potrebno obravnavati.

Pri rekreaciji gre za različne nivoje obremenitev naravnega okolja. Obremenitev zaradi same dejavnosti, predvsem če gledamo posameznika, je relativno majhna in v veliko primerih celo zanemarljiva. Ko pa določena rekreacijska dejavnost zaradi večkratnega ali množičnega pojavljanja preseže nosilno ali dopustno zmogljivost v naravnem okolju, so obremenitve v prostoru lahko kar naenkrat bistveno bolj škodljive. Drug nivo obremenitev, ki je posredno navezan na neko rekreacijsko dejavnost, so obremenitve zaradi prometa, hrupa, odpadkov. Nema lokrat prostor fizično preprosto ne more sprejemati vsega, kar obisk zaradi neke rekreacijske dejavnosti prinese s seboj. Naravno okolje je privlačno za različne rekreacijske oblike, ki se v prostoru nemalokrat podvajajo. Seveda pa je konflikt med posameznimi oblikami rekreacije običajno manjši kot konflikt med rekreacijo in drugimi rabami prostora. Ti konflikti so posebno veliki, ko gre za gospodarske in tradicionalne rabe prostora. Tudi lastništvo je lahko povod za konflikte. Nenazadnje pa so po velikostnem redu obremenitev lahko celo največje obremenitve zaradi infrastrukture in vzdrževanja pogojev za neko rekreacijsko dejavnost. V literaturi so obremenitve zaradi rekreacije razčlenjene tudi na: ekološke (okoljske) obremenitve, konkurenčno rabo prostora, obremenitev pokrajine in vizualno motnjo ter

na navzkrižja znotraj rekreacije - različne rekreacijske dejavnosti imajo različne zahteve do prostora.

Slika 1: Motorne sani - neprimerna oblika rekreacije v naravi

Slika 2: Informacijska tabla v TNP

Slika 3: Množične rekreacijske prireditve pomenijo veliko obremenitev za okolje (Vse foto: Martin Šolar)

3 MOŽNOSTI REŠEVANJA OKOLISKIH OBRE-MENITEV IN KONFLIKTOV, NASTALIH ZARADI REKREACIJE

Obremenitve in možne konflikte lahko ustrezno zmanjšamo ali celo izločimo, če se načrtovanja in urejanja rekreacije lotimo s premislekom in z instrumenti prostorskega planiranja. Osebnostno menim, da mora pri planiranju in vrednotenju prostora najprej prevladovati naravovarstvena ali okoljevarstvena komponenta. Šele za tem naj se pristopi k ugotavljanju primernosti za posamezno rabo, ki jo je potrebno skladno s predpisi in interesi prenesti v planske dokumente. Če želimo imeti okolju prijazno rekreacijo ali danes zelo popularen mehki turizem, moramo preusmeriti turistično politiko v smeri usklajevanja različnih gospodarskih interesov, interesov domačega prebivalstva in varstva narave. V svetu še vedno prevladujejo gospodarski interesi, zato je mehki turizem pravzaprav šele na stopnji deklarativne usmeritve razvoja.

Do dejanskih izvajanj, ki naj bi zagotovila ustrezno in zaželeno rabo ter varstvo obnem, lahko pripomore le coniranje. Zaradi smiselne funkcionalne členitve prostora lahko ta prostor s coniranjem ustrezno uporabljamo in razvijamo. Z opredelitvijo posebej ustreznih površin za rekreacijo v odprtem prostoru se lahko varujejo in rekreacijsko razvijajo tiste pokrajine, ki so za to najbolj primerne. Opredeljevanje ustreznosti območij samo zase še ne razrešuje konfliktov oziroma konkurenčnih odnosov v prostoru, omogoča pa strokovno podprto odločanje o prednostih.

Koncept coniranja lahko uresničujemo le, če imamo možnost ukrepanja. Glavne skupine ukrepov so administrativni ukrepi (zakoni, odloki ...), ekonomski ukrepi (olajšave, stimulacije in nadomestila), socialno-pedagoški instrumentarij (usmerjanje obiska) in strokovni instrumentarij za pripravo strokovnih podlag za urejanje rekreacijskih dejavnosti. V sklop strokovnega instrumentarija sodi vrednotenje pokrajine za rekreacijske dejavnosti (ugotavljanje primernosti območja za rekreacijo), določanje zmogljivosti območja za rekreacijo (tehnična in ekološka zmogljivost) in nenaadnje ugotavljanje občutljivosti območij, ki mora biti upoštevano že v najbolj zgodnjih fazah odločanja.

4 TRIGLAVSKI NARODNI PARK - VAROVANJE NARAVE IN REKREACIJA

Namen in cilji Triglavskega narodnega parka so v osnovi enaki kot pri narodnih parkih po celem svetu: varstvo narave in kulturne krajine, raziskovanje, vzgo-

ja in izobraževanje ter obisk in rekreacija. Narodni parki so namenjeni obiskovalcem, rekreacija v narodnih parkih mora biti podrejena naravovarstvenim ciljem in se razvijati v smislu doživljanja in izobraževanja v naravi.

V zadnjih letih srečujemo na območju Triglavskega narodnega parka skoraj vse danes poznane oblike športno-rekreacijskih dejavnosti. Lahko pa govorimo tudi o turizmu, ki se ukvarja s temi dejavnostmi. Vse več je namreč aktivnosti, ki so zasnovane na turistični ponudbi in trženju. Prav to pa nemalokrat pelje k okoljevarstvenim problemom v prostoru. Tudi rekreacijska dejavnost je v naravi okoljsko škodljiva, predvsem takrat, ko je presežena nosilna zmogljivost določenega ekosistema. Zaradi urejanja infrastrukture za potrebe raznih pritočasnih aktivnosti (počivališča, tekaške proge, vstopne in vzletne rampe, vstopna mesta za kajak in rafting ...) prihaja do posegov v prostor, ki so večinoma izsiljeni, nedovoljeni in tudi sicer nepri-merni za naravno okolje.

Pri osnovni vlogi varovanja narave, ki jo imamo v Triglavskem narodnem parku, se dnevno srečujemo s turistično rekreacijsko dejavnostjo in žal tudi s konfliktom, ki nastajajo zaradi turizma. Varovanje narave mora imeti v zavarovanem območju absolutno prednost. Zaradi nepriljubljenosti izdajanja vnaprejšnjih prepovedi in omejitev za posamezne pritočasne aktivnosti, povezane s turizmom, pripravljamo strokovne podlage oziroma načrte upravljanja. Na njihovi osnovi želimo prostorsko in časovno opredeliti ter uravnati športno-rekreacijske dejavnosti. Izhodišč za izdclavo takih strokovnih osnov je več, primarno pa bomo izhajali iz obstoječih in predlaganih varstvenih kategorij, iz funkcije oziroma namembnosti gozdov, iz kategorije vodotokov in nazadnje tudi iz osnovnega zanimanja in potreb turizma. Obstoječa zakonodaja, predvsem parkovna, je zastarela in nedorečena ravno na področju urejanja pritočasnih aktivnosti. Mnoge zvrsti so se razvile v zadnjih letih in jih seveda zakon ne obravnava. Zaradi tekoče problematike v TNP sino določene strokovne osnove že pripravili, zakonodajna telesa pa so sprejela akte, ki urejajo nekatere dejavnosti. Zračni prostor nad TNP je s strani Uprave za zračno plovbo razglašen za območje omejenega letenja, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo je izdalo Uredbo o prepovedi nabiranja samoniklih gliv, Ministrstvo za okolje in prostor Uredbo o prepovedi vožnje z vozili v naravnem okolju, pripravljene so strokovne osnove za rekreacijsko in turistično rabo vodotokov, za gorsko kolesarjenje ter smučarski tek.

Zavedamo se, da je za učinkovito upravljanje Triglavskega narodnega parka potreben drugačen, nov način varovanja naravne in kulturne krajine. Cilj bodočega urejanja Triglavskega narodnega parka je varstvo in upravljanje, skladno z varstvenimi kategorijami IUCN, sprejetimi konvencijami in strokovnimi priporočili. V narodnih parkih evropskega alpskega prostora mora prevladovati varstvo naravne in kulturne krajine v obliki II. in V. varstvene kategorije. Glede na naravoslovno vsebino in rabo prostora se varovanje v teh dveh stopnjah prostorsko prepleta. V narodnih parkih mora prevladovati II. varstvena kategorija.

Glavni cilji urejanja na območju II. kategorije so: varstvo, vzgoja in izobraževanje, raziskovanje, doživljanje in rekreacija ter s tem povezano usmerjanje obiskovalcev. Usmerjanje obiskovalcev narodnega parka je dolgoročno tista prava rešitev, ki mora zagotavljati ustrezno rabo prostora s strani turizma. Opredelitev in uravnavanje aktivnosti lahko pripeljeta do sožitja med varovanjem narave in obiskovalci, za katere si želimo, da bi Triglavski narodni park obiskovali v smislu doživljanja narave in zadovoljevanja svojih vzgojno-izobraževalnih, duhovnih in tudi rekreacijskih potreb.

5 ZAKLJUČEK

Problematika množičnega obiska ter prevelikih in zato škodljivih okoljskih obremenitev je nedvomno prisotna na mnogih območjih, alpski svet pa je pravzaprav najbolj izpostavljen. In kakšne so možne rešitve za zmanjšanje teh obremenitev v naravnem okolju? Coniranje in prostorsko načrtovanje sem v tem prispevku že omenil. Zaradi povsem praktičnih in konkretnih potreb za reševanje teh problemov so potrebne tudi modelne rešitve in hitro ukrepanje. Ena največjih in še neizkoriščenih možnosti je usmerjanje obiskovalcev. Toda tudi to je zahtevna naloga z mnogimi dilemami. Braniti ali celo prepovedati je nepriljubljeno in nemogoče. Tudi v Triglavskem narodnem parku, ki obsega praktično cele Julijske Alpe v Sloveniji in je ob varstvu namenjen tudi za obiskovanje, to seveda ne gre. Velike "zasluge" za vedno večji obisk v naravi tudi pozimi ima vsekakor razvoj in izboljšanje ter dostopnost opreme, zelene zime v dolinah, množice na urejenih smučiščih, ugodne karte in pestra ponudba vodnikov ter nenazadnje veliko število oddaj in prispevkov v raznih javnih obdobjih. Usmerjanje obiska?

Tu se pojavlja velika in tudi med okoljevarstveniki nerešena dilema. Ali je bolje obisk usmerjati in koncentrirati na posamezna že sicer znana in oblegana območja ali ga razpršiti vsepovsod? Prvi način lahko in že povzroča na nekaterih popularnih območjih okoljske preobremenitve in tudi jezo med obiskovalci, ki so si drug drugemu napoti. Drugi način pa sicer razbremeni najbolj kritične točke, vendar po svoje povzroča probleme v območjih, kjer do sedaj ni bilo težav. Z razpršitvijo obiska se tudi posredni negativni vplivi širijo in kaj hitro postanejo neobvladljivi.

Menim, da morajo rešitve teči v smeri prve različice. To pomeni seveda na nek način žrtvovanje določenih območij. Pri tem usmerjanju obiska na že sicer oblegana območja pa je vzporedno treba reševati posredne probleme. Tu je mišljena predvsem infrastruktura, promet, parkirni prostori, kemična stranišča, koši za odpadke itd. Seveda se ne raznišlja, da bi tako opremili vse poti v naravi, temveč samo pristopne ceste in izhodiščne točke. Tudi ideje o javnem transportu, ki je v zahodnih Alpah že sam po sebi umeven, se bodo morale začeti uresničevati tudi pri nas. Samo skupen dogovor med upravljavci, lokalnimi skupnostmi in uporabniki pa je garancija za učinkovito in uspešno urejanje teh problemov.

VIRI

- ANKO, B., 1990. Rekreacija, turizem, gozdarstvo.- Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, s. 15-24.
- JERŠIČ, M., 1990. Sodobni rekreacijski motivi kot dejavnik preobrazbe pokrajine.- Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, s. 92-102.
- JERŠIČ, M., 1996. Opredelitev vloge prostorskih planskih dokumentov pri načrtovanju turizma z analizo tujih izkušenj.- Inštitut za geografijo, Ljubljana.
- JERŠIČ, M., 1997. Predlog prostorske zasnove turizma.- Inštitut za geografijo, Ljubljana.
- LUKAN KLAVŽER, T./ŠOLAR, M., 1996. Varovanje in razvoj v Triglavskem narodnem parku: harmonija ali alternativa? - Geografski obzornik št. 3/96, Ljubljana, s. 4-11.
- ŠOLAR, M., 1998. Tudi pozimi so hribi vse bolj oblegani.- Grif, št. 16, Ljubljana, s. 30-31.
- IUCN - CNPPA: Guidelines for protected area management categories. Gland -Ch 1994.
- Begriffe aus ökologie, umweltschutz und landnutzung.- Akademie fuer Naturschutz und Landschaftspflege (Anl), Laufen - D 1991.
- Triglavski narodni park 1994: varstveni koncept 2000 - strategija uveljavljanja in uresničevanja varstvenih kategorij IUCN.- Bled 1994.